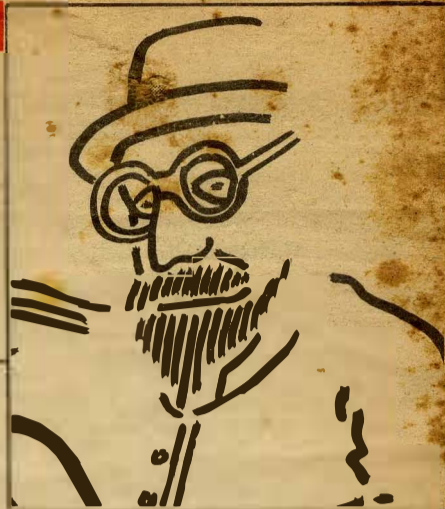

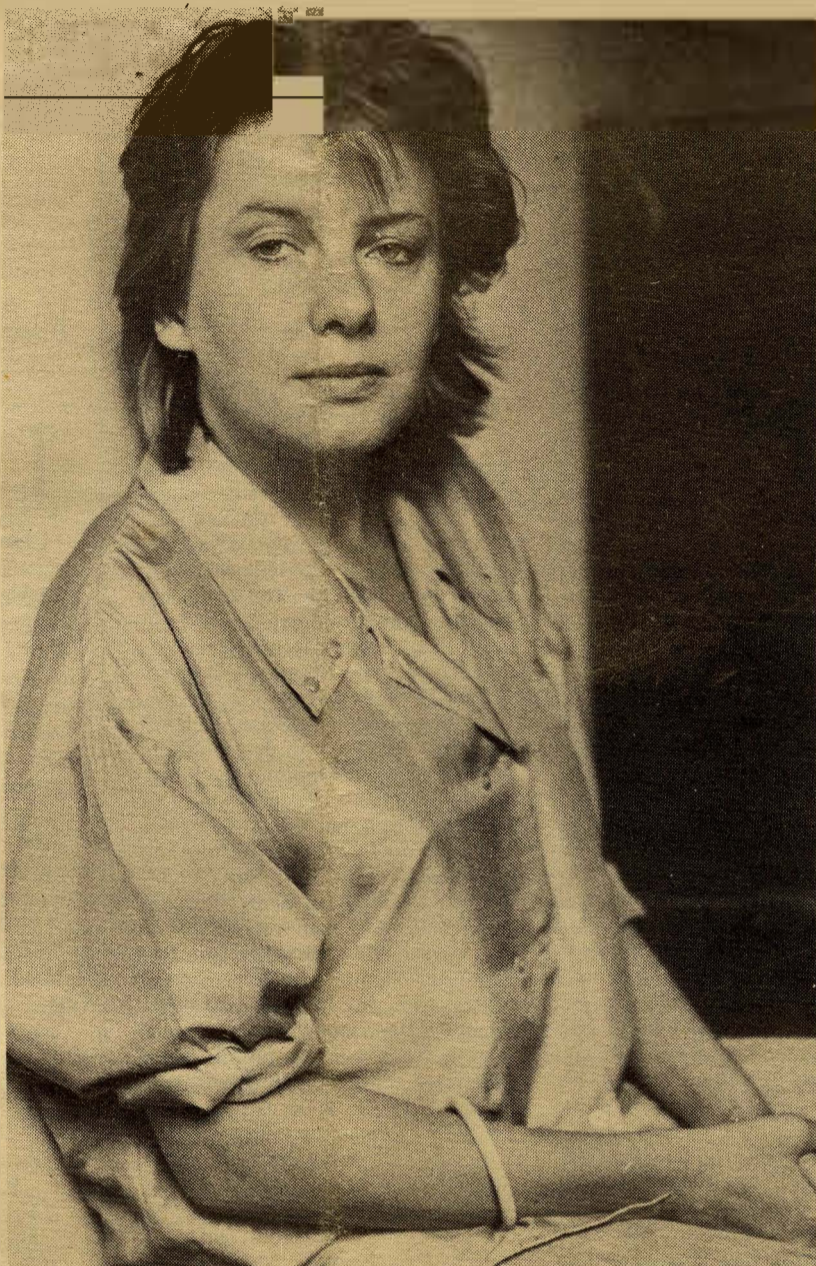
BOEKENBIJLAGE

30 MEI 1987 — NUMMER 22

Freud en zijn vader
Pagina 7

De tirannie van de goede vormen

STEVE RAVIEZ

Bedachtzaam sarcasme in Vonne van der Meers 'Een warme rug'

EEN WARME RUG door Vonne van der Meer
Uitgever: De Bezige Bij, 128 p., f 24,50

DINY SCHOUTEN

Je mag het niet hardop zeggen, maar de gedachte laat zich daardoor toch niet wegjagen: dat de verhalen van Vonne van der Meer zo vrouwelijk zijn. De wat muizige vrouw uit 'Angst voor de achtbaan', een van de zeven verhalen uit Van der Meers debuut *Het limonadegevoel en andere verhalen* (1985), voedt haar dagdromen over haar vaal geworden seksuele aantrekkelijkheid met de aanschaf van een peperduur zijden hemd, en de pas gescheiden vrouw uit 'Take me to the bullfight' verwerft zich, juist om de andere sekse af te schrikken, met het voorbinden van een hoofdkussen. De onaantastbare positie waar een aanstaande

moeder het patent op heeft. De onderwerpkeuze van die verhalen verraadt op zijn minst bezorgde aandacht voor 'le bonheur des dames'.

Ook in *Een warme rug*, Van der Meers debuut als romanière, springen de meer intieme details uit het rijk der vrouw onmiddellijk in het oog. Goed geconserveerde moeder, nog mooi voor haar leeftijd, maar met een gezicht waaruit sinds een facelift nog maar één gemoedstoestand valt af te lezen: 'Kijk mij er eens goed uitzien voor mijn leeftijd' ('Achter die zin leek haar gezicht het uitroepeten'), heeft onder het niets ontgaande oog van haar jongste dochter van dertien een kortstondige overspelige verhouding met de jeugdige huisbewaarder van een paar villa's verderop. Oudste dochter, zestien en reeds vele malen gekust, wordt zwanger gemaakt door een getrouwde bonthandelaar op de achterbank van zijn Amerikaanse slee: 'Zijn vrouw was argwanend geworden nadat een van de kinderen tijdens een autoritje plotseling een

wildvreemde oorbel had uitgespuugd.' Haar jongere zusje wacht intussen mokkend de dag af dat zij de welvingen zal bezitten die nodig zijn om 'erbij te horen'. Tot in elke vezel van hun wezen verlangen deze drie specimina van het vrouwelijk genus maar één ding: te belichamen wat mannen boeit.

Je leest niet zo vaak een boek dat zó doortrokken is van de wufte geur van nagellak en aceton, parfum en talkpoeder. *Een warme rug* is ongeveer zo dol als Anita Loos' *Gentlemen Prefer Blondes*, maar daarnaast is het intelligent en sophisticated. Om de kwalificatie 'on-nederlandse allure' te vermijden moet ik mijn dankbaarheid voor zo veel verrukkelijk amusement als cryptogram formuleren: het lijkt op *opera buffa* en het heeft toch diepgang.

Natuurlijk, Kniesoor en Nurks halen hier hun schouders op. De feminiene attributen die Van der Meers volle aandacht krijgen — plaknagels, zwartsatijnen onderjurken, een

'filmsterrenonderbroek', beha's met spaghetti-bandjes, naaldhakken en een bloot gedragen jasje van konijnbont — zijn onmiskenbaar ordinair. Zijn ze ook de moeite van het beschrijven waard? De vraag moet retorisch zijn. Wie zo kijken kan als Vonne van der Meer is in staat tot een genadeloze scherpste, die de drie dames niet flatteert maar die ze tot superbe slachtoffers maakt van Van der Meers bedachtzame sarcasme.

Dat is al een zeer sterk punt van *Een warme rug*. De roman begint zwak. Een jonge vrouw, van wie later blijkt dat ze Catherine heet maar die *en famille* de bijnaam 'Prikkebeen' heeft gedragen, haalt haar zusje Marita af van Schiphol. Prikkebeen is de vertellende ik. In andere stukken komt ze ook wel voor in de derde persoon, maar het 'psychisch perspectief', om maar eens een elegante term uit de literatuurwetenschap te gebruiken, ligt toch steeds bij haar. 'Aankomst/Vertrek' fungeert als proloog die het heden situeert: Marita keert met twee kinderen terug uit een mislukt Australisch huwelijk. Op de luchthaven observeert Prikkebeen de wachtenden en vertrekkenden, gissend naar hun gezinsomstandigheden, maar telkens worden die hypothesen weerlegd door feiten, zoals de dikke kale man achter wie zich een vrouw en minstens vier kinderen laat vermoeden, maar die 'illegaal lang' op de mond wordt gezoend door een hem verwelkomend jong meisje van 'half zijn omvang en leeftijd'. Vanaf de eerste bladzijde is het Nederlands glanzend gepoetst, maar de bedoeling is iets te opzichtig functioneel: de waarschuwing dat Prikkebeens mensenkennis en waarneming in het relaas van wat tien jaar geleden in het ouderlijk huis passeerde, gewantwoord moeten worden. Die reconstructie wordt al voorzien van Prikkebeens onzekerheid over wat ze kan hebben waargenomen. Helemaal werken doet het niet.

Maar als bij de aanvang van het eigenlijke verhaal het huwelijk van beide ouders wordt ontrafeld door de loutere weergave van de gênante en ontwijkende tafelconversatie van een moeder die haar echtgenoot gewoontegetroou van veel niet op de hoogte stelt, bereikt het verhaal een niveau dat daarna constant gehandhaafd wordt. De blik waarmee de jongste dochter haar ouders beziet kent geen genade: 'Ooit hadden zij een beslissing genomen. Hij had haar ten huwelijk gevraagd, zij had nagedacht en ja gezegd. Hoe is het mogelijk dat uit zo'n moedige daad zo veel lafs kan komen — een nest van dingen die verzwegen moeten worden en in stilte begraven.'

Een warme rug gaat over die lafheid, het komplot waarin de moeder haar twee dochters dwong, met schaamteloos 'misbruik van onze zwijgplicht'. Door hen deelgenoot te maken van 'het geheim dat Gilles heette' chanteerde

Volg op pagina 4

GEORG CHRISTOPH LICHTENBERGS kladboeken

Gerrit Krol

J.C. VAN SCHAGEN

Biografie van Karl Popper

De politieke filosofie van PIETER DE LA COURT

Nelleke Noordervliet

Poëzie van Joost Zwagerman

Een mooie, gladde, harde, ronde kiezelsteen

Het kaf en het koren in het oeuvre van J.C. van Schagen

ARCHIEF VAN SCHAGEN

Deel 1 (1985): Wat dit blijfsel overbleef

Samensteller: Berend Winneke

Deel 2 (1986): Ik doe niet meer mee

Samensteller: Berend Winneke

Deel 3 (1987): Je moet het zwijgen

Samensteller: Fons Oltheten

Uitgever: De Prom, per deel ca. 300 p., f 34,50 per deel (gebonden)

HANS RENDERS

Op 17 april 1985 overleed op drieënnegentigjarige leeftijd de dichter en beeldend kunstenaar J.C. van Schagen. Jarenlang was hij bezig geweest om rond zijn negentigste verjaardag een bundel uit te brengen die *Knarrenwijsheid* moest gaan heten. Zestig jaar lang heeft hij moeten horen hoe mooi zijn eerste bundel *Narrenwijsheid* (1925) was. Van Schagen wilde een boek waarmee hij kon aangeven dat een dichter in al die jaren wel eens kan veranderen. Tevergeefs heeft hij daarover menige brief aan G.A. van Oorschoot geschreven, maar tot uitgave van *Knarrenwijsheid* liet die zich niet overhalen. Uiteindelijk heeft Van Schagen uitgeverij De Prom weten te interesseren een driedelig *Archief* uit te geven waarin de onderbelichte narrenzijde van de kunstenaar aan bod komt.

Het eerste deel van *Archief Van Schagen* bestaat uit poëzie die grotendeels eerder is verschenen in talloze uitgaafjes in eigen beheer. Het tweede deel bevat proza, waaronder veel stukken van levensbeschouwelijke aard, een fotobiografie en wat dag- en nachtboekfragmenten. En onlangs werd in Domburg het derde en laatste deel gepresenteerd op een heus 'Van Schagen Symposium', dat als hoogtepunt de onthulling van de naam *Boulevard Van Schagen* voor een duinpaadje in petto had.

'Als ik dood ben, niemand zal me missen. / Maar ik zal mezelf zo missen,' staat als motto voor in het tweede deel van het *Archief*. Deze uitspraak illustreert het plezier waarmee Van Schagen door het leven is gegaan. Zijn gedichten zijn met kinderlijk en aanstekelijk enthousiasme geschreven en zijn proza blijkt een lichtvoetigheid te bezitten die je de indruk geeft dat niks op de wereld hem tegenzat. Dat hij daarbij ook zichzelf niet tegenzat is misschien wel zijn grootste euvel geweest. In het overvolle Badpaviljoen te Domburg ontvouwde Tom van Deel 'het Van Schagenprobleem'. 'God schift niet dus ik ook niet,' zo luidt, kort samengevat, dat probleem. Van Deel betoogde dat het een verkeerd opgevatte kunst- en levensfilosofie is van Van Schagen om ervan uit te gaan dat schiften onmogelijk is omdat je maar een deel van een immens geheel vertegenwoordigt. In het feestelijke Domburgse Badpaviljoen hoorden de intekenaren op het *Archief* en andere genodigden toch wel even op dat iemand zomaar durfde uitspreken dat Van Schagen zelfingenomen en gemakzuchtig was.

Het meeste van Van Schagens werk is in eigen beheer uitgegeven. Zo verschenen er in de loop der tijd in eigen beheer vierentwintig *Domburgse Cahiers* en zeventien *Schiftsels*. Deze boekjes werden door een kleine groep volgelingen met veel plezier gelezen. Diverse uitgeverij hebben hem behoord voor het publiceren van al te veel kaf in handelseditie. 'Het Van Schagenprobleem' is met publikatie van de door Rob Nieuwenhuys en K. Schippers samengestelde bloemlezing *Ik ga maar en ben* (1972) al minder actueel geworden. Van Schagen was niet zo gelukkig met deze representatieve keuze ('Het is hun portret, niet het mijne'), hoewel hij er wel een beetje trots op was.

Knar

De poëzie in *Wat dit blijfsel overbleef* (*Archief I*) is boeiend omdat de liefhebber van *Narrenwijsheid* kan lezen welke noten de oude knar nog meer op zijn zang had. In dit verband

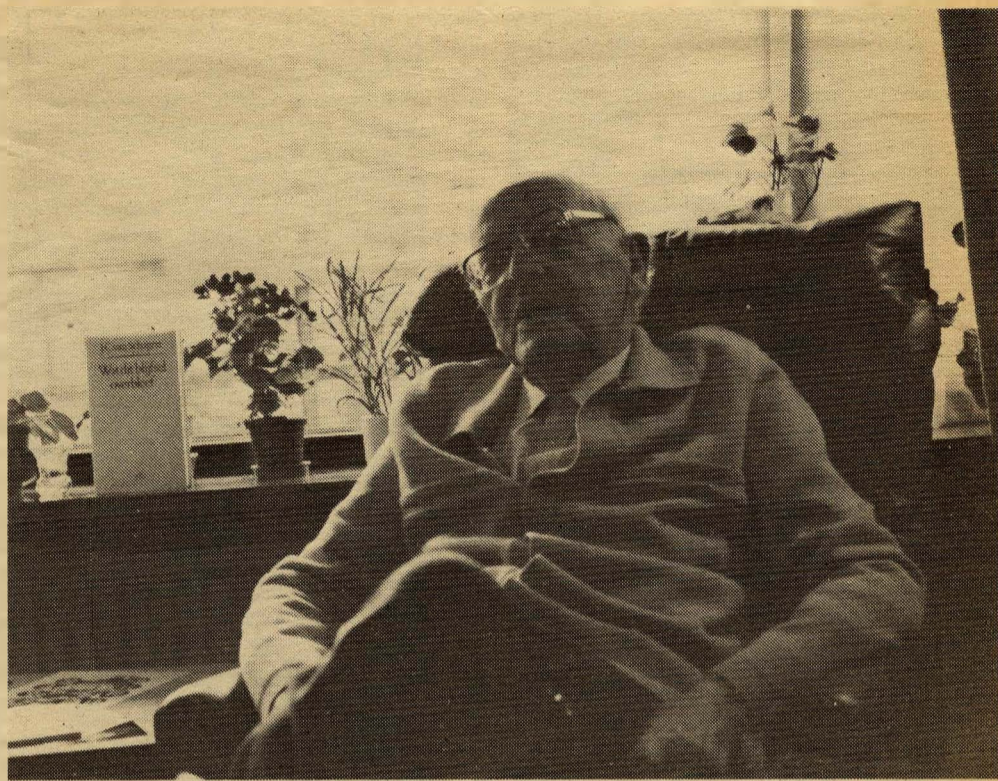

Museumbezoekers, ets van Van Schagen

is de speciaal voor deze bundel geschreven 'Coda' interessant, met name voor wie geïnteresseerd is in Van Schagens omzwervingen langs diverse levensovertuigingen. Aanvankelijk was hij spinozist, later katholiek. 'Eigenlijk ben ik alles geweest,' zei hij tegen mij in zijn laatste interview, in *Het Oog in 't Zeil* van juni 1985, 'alleen maak ik nog één uitzondering, blijkbaar ben ik nog niet aan het eind van mijn ontwikkeling. Mohammedaan kan ik niet zijn. Dat is maatschappijleer. Ik moet geen maatschappijleer. Maar dat is een privé-ruzie hoor. Er is geen dag dat ik geen aanmerkingen op de schepping heb. Weet je wat ik me vandaag afvroeg. We zijn zo zondig, hè. Worden we nou gestraft om onze zonden of is de zonde er omdat Gods schepping zo onvolmaakt is? Dat het eigenlijk een straf is om 'm door te maken. Is de zonde er om de straf of is de straf er om de zonde?'

Het tweede deel van het *Archief* draagt de titel *Ik doe niet meer mee*, bedoeld als reactie op zijn eerste credo 'Ik ga maar en ben'. Met dat 'niet meer meedoen' kon hij zich maar moeilijk verenigen. Ouderdom viel hem zwaar. Hij wist maar wilde niet weten dat je magere Hein niet verwonderd kunt aankijken en dan doorlopen. Als mensen hem vroegen: 'Schrijft u nog?', dan werd hij kwaad. In het eerste essay van dit deel, 'Voortgaan in verwondering', zegt hij dan ook: 'Wie werkelijk jong is, spreekt alleen van al.'

Ook hier moet het kaf van het koren gescheiden worden. Voor wie daarvoor de moeite opbrengt is het koren zeer de moeite waard. Eerst wat kaf. Het laatste, lange essay over de Walcherse schilder Jan Heyse is een oppervlakkig en sentimenteel stuk, met zinnen als: 'Het typeert hem wél, het feit dat hier een zo kundig, nauwgezet vakman, tevens een zo olympisch kunstenaar, vrijwel onbekend is gebleven.' Gelukkig staan er ook mooie stukken in. Door het spinrag heen van lang vervlogen tijden schrijft Van Schagen op aandoenlijke wijze over zijn eerste erotische ervaringen, zijn religieuze opvattingen en andere levensbeschouwelijke kwesties. In 'Campagne' schrijft hij over zijn aanvankelijke aantrekkingskracht tot

J.C. van Schagen op 30 maart 1985

het fascisme. Dat was nog voor 1924! Tijdens de oorlog is hij wat naïef geweest: hij meldde zich bij de Kultuurkamer, maar wel nam hij in 1942 als ambtenaar in Rotterdam ontslag vanwege de nazificering van het gemeentebestuur.

Vermakelijk is de herinnering aan zijn ontmoetingen met Jacques Bloem en Hendrik Marsman. Van Schagen wist niets uit te brengen, en tijdens een gang langs enkele Rotterdamse cafés speelde zijn opvoeding hem parten: 'Bij ons thuis regeerde de afschuw voor alles wat maar op drank leek.' Bloem had daar aanmerkelijk minder last van.

Baron

Een Van Schagen Symposium, een Boulevard Van Schagen en een speciale aflevering van *Domburgsch Badnieuws* geven een andere indruk, maar het is, de vraag of het laatste deel *Archief*, dat hoofdzakelijk uit brieven bestaat, zou hebben moeten verschijnen. Dit om de dooieenvoudige reden dat Van Schagen nauwelijks interessante brieven schreef. Terwijl het voorgeschotelde al een strenge selectie moet hebben ondergaan, blijft na lezing van het hele boek toch minder dan een handvol brieven over die ik de moeite waard vind. 'Uit de periode 1927-1945 zijn geen brieven bewaard gebleven,' schrijft samensteller Fons Oltheten, die in 1983 een boek over de filosofische ontwikkeling in het werk van J.C. van Schagen schreef. Maar hij vermeldt niet wat er met die brieven gebeurd is. Heeft Van Schagen ze vernietigd?

De brieven zijn niet geannoteerd, wat een groot bezwaar is, want een heleboel namen zeggen niemand meer iets. De enkele keer dat een brief wel de moeite waard is, wil ik weten of het een intensieve correspondentie met de betreffende persoon was en liefst hoe intensief precies.

In de aankondiging van dit derde deel stond dat een bibliografie en beeldend werk zouden worden opgenomen. Het beeldend werk is er, zestien kunstwerken zelfs in kleur. Maar wat moeten we met een bibliografie waarin 'om redenen van systematiek' boeken niet zijn opgenomen? Het is wel aardig, zo'n lijst van afzonderlijk verschenen uitgaven van J.C. van Schagen, maar een echte bibliografie is het niet. Aan welke tijdschriften, kranten, almanakken, werkte Van Schagen mee? Wanneer maakte hij zijn debuut?

De samensteller vermeldt slechts: 'In *Het boek-Monica* hield Van Schagen zijn publikaties

bij.' Zou zo'n lijst niet in een 'archief' hebben thuisgehoord?

Op zijn aristocratische manier van spreken — hij werd 'de baron' genoemd vanwege de hete aardappel in zijn keel, hoewel hij ook een hoog, kinderlijk stemmetje had — vertrouwde Van Schagen mij toe dat zijn eerste cri de cœur in de *Middelburgse Courant* van 1907 stond. Hij schreef toen een vlammend protest tegen het politieoptreden bij het sneeuwballen gooien in de nabijheid van de Middelburgse abdij. Zijn meer literaire debuut, 'Pure Jugendstil', zou hij gemaakt hebben in de *Almanak van de Unitas Studiorosum Amstelodamensium* van 1916.

Aan P.J. Meertens schreef hij in 1965: 'Als je oud wordt, komen de doden bij je inwonen, merk ik meer en meer.' De dood van zijn vrouw Willy beschrijft hij in een brief aan Henriëtte Mooy, een van de weinige vrouwen die de moeite waard zijn. 'We waren wezen briden en hadden gewonnen, ze liep zo kostelijk naar haar zin naast me bij het naar huis gaan, in haar manteltje waar we zo trots mee waren, met haar witte hoedje, waar ze zo blij mee was.' Ook een zin aan J. Komter over deze voor hem zo zware slag is ontroepend: 'Ons huwelijk gaat door; alleen, nu het niet meer uit de breedte kan, nu geschiedt het in de diepte.' Aan mevrouw Sybrandy vraagt Van Schagen in 1981 advies over hoe hij in voorkomende gevallen het beste een eind aan zijn leven kan maken. 'Ik ben lid van de Ver. v. Euthanasie, heb mijn verklaring in mijn portefeuille, mijn huisdokter is ingelicht, dat zit allemaal normaal.'

'Weet je wat ik in me volgend bestaan ga wezen, Jan (Komter)? Een mooie gladde, harde, ronde kiezelsteen.' Het is alleen al vanwege deze uitspraak dat we nog vaak aan Van Schagen zullen denken, ook al kon hij geen verschil in waarde zien 'tussen een miertje en Goethe'.

In de Zeeuwse Bibliotheek en in de Rabobank van Middelburg is tot en met 13 juni een tentoonstelling van het beeldend werk van J.C. van Schagen te bezichtigen.

Het Van Schagen-nummer van *Domburgsch Badnieuws* (jrg. 104, nummer 1, 2 mei 1987) kan met insluiting van f 1,75 (portokosten) besteld worden bij F.L. van Houtum-van Vloten, Jhr. de Casembrookplein 17a, 4357 NK Domburg.